

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.68>

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ З'ЯСУВАННЮ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ РЕЗОНАНСНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ

Пчеліна О.В.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства
Харківський національний університет внутрішніх справ,
<https://orcid.org/0000-0003-0224-1767>

Невядовський В. О.,

доктор юридичних наук, доцент,
учений секретар секретаріату Вченої ради
Харківський національний університет внутрішніх справ,
<https://orcid.org/0000-0002-3107-1464>

Пчеліна О.В., Невядовський В.О. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час здійснення досудового розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи.

Розкрито значення обставин, що підлягають з'ясуванню під час здійснення досудового розслідування, в кримінальній процесуальній діяльності та структурі методики розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень. Досліджено наукові підходи до виокремлення критеріїв систематизації обставин, що підлягають з'ясуванню в кримінальному провадженні. Здійснено аналіз наукових позицій щодо систематизації обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування окремих груп і видів кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи. Наголошено, що виокремлення обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідуванню окреслених проти-правних діянь, відіграє важливу роль у правильному визначенні напрямів розслідування, а також збиранні доказової інформації як про обставини вчинення резонансних кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи, так і про обставини, що мають важливе значення для кримінального провадження в структурі відповідної криміналістичної методики. Здійснено систематизацію обставин, що підлягають з'ясуванню під час досудового розслідування таких резонансних кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи як насильницьке зникнення, захоплення заручників та використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, з урахуванням усталених наукових підходів до цього питання, кримінально-правової характеристики названих правопорушень, закономірностей їх учинення та слідоутворення, а також елементів предмета до-

казування, визначених КПК України. Виокремлено й охарактеризовано наступні групи обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування таких резонансних кримінальних правопорушень досліджуваної категорії як насильницьке зникнення, захоплення заручників та використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення; обставини, що характеризують особу правопорушника; обставини, що характеризують особу потерпілого; інші обставини.

Ключові слова: обставини, що підлягають з'ясуванню, досудове розслідування, кримінальне провадження, кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи, резонансні кримінальні правопорушення, насильницьке зникнення, захоплення заручників, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Pchelina O.V., Nevyadovskyi V.O. Circumstances to be ascertained during the pre-trial investigation of high-profile criminal offenses against the will, honor and dignity of a person.

The significance of the circumstances to be ascertained during the pre-trial investigation, in the criminal procedural activity and the structure of the methodology of the investigation of certain types (groups) of criminal offenses has been revealed. Scientific approaches to identifying criteria for the systematization of circumstances to be ascertained in criminal proceedings have been studied. The analysis of scientific positions on the systematization of circumstances to be ascertained during the investigation of certain groups and types of criminal offenses against the will, honor and dignity of a person has been carried out. It has been emphasized

that the identification of the circumstances to be clarified during the investigation of the outlined illegal acts plays an important role in the correct determination of the directions of the investigation, as well as the collection of evidentiary information both about the circumstances of the commission of high-profile criminal offenses against the will, honor and dignity of a person, and about circumstances that are important for criminal proceedings in the structure of the relevant forensic methodology. The circumstances to be ascertained during the pre-trial investigation of such high-profile criminal offenses against the will, honor and dignity of a person as enforced disappearance, hostage-taking and use of a minor child for begging, have been systematized taking into account established scientific approaches to this issue, criminal law characteristics of the named offenses, regularities of their commission and trace formation, as well as elements of the subject of proof, defined by the Code of Criminal Procedure of Ukraine. The following groups of circumstances to be investigated during the investigation of such high-profile criminal offenses of the studied category as enforced disappearance, hostage-taking, and the use of a minor child for begging have been singled out and characterized: circumstances characterizing the event of a criminal offense; circumstances characterizing the person of the offender; circumstances characterizing the person of the victim; other circumstances.

Key words: circumstances to be ascertained, pre-trial investigation, criminal proceedings, criminal offenses against the will, honor and dignity of a person, high-profile criminal offences, enforced disappearance, hostage taking, use of a minor child for begging.

Постановка проблеми. Обставини, що підлягають з'ясуванню, є невід'ємним елементом окремої криміналістичної методики, в тому числі методики розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи. Важливе криміналістичне значення обставин, що підлягають з'ясуванню під час досудового розслідування, пояснюється «тим, що кримінальне провадження є програмою дій уповноважених суб'єктів, націлених на збирання достовірних, достатніх, допустимих і належних доказів. Йдеться про те, що доказування в рамках кримінального провадження здійснюється шляхом доказування низки обставин, які у своїй сукупності дозволяють встановити як наявність кримінального караного суспільно небезпечного діяння, так і наявність в ознаках скоєного діяння складу кримінального правопорушення; обрати вид і міру покарання; забезпечити відшкодування збитків, завданих злочинном, та інших затрат, пов'язаних із провадженням досудового розслідування; поновити порушені кримінальним протиправним діянням

права постраждалих осіб; попередити вчинення інших кримінальних правопорушень» [1, с. 187]. У зв'язку з чим убачається актуальним і таким, що потребує нагального вирішення, питання про обставини, що підлягають з'ясуванню під час здійснення досудового розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи, а саме – насильницького зникнення; захоплення заручників; використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Стан опрацювання проблематики. Питання здійснення досудового розслідування взагалі й окремих кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи зокрема були предметом дослідження в наукових працях багатьох учених, як-то: Д.П. Біленчука, І. Вигівського, С.С. Вітвіцького, Є.М. Войтовича, О.О. Волобуєва, М.В. Єрошкіна, А.І. Довгань, А.В. Журавля, О.В. Капліної, В.В. Котової, В.В. Ліпіної, В.О. Малярової, В.С. Перліна, С.О. Пришляк, С.О. Розкошинської, В.М. Тертишника, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітька та інших. Але, попри безумовно цінний внесок згаданих учених у теорію та практику здійснення досудового розслідування, доводиться констатувати, що питання про обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи, висвітлювалося фрагментарно, зазвичай, у рамках визначення основ відповідних окремих криміналістичних методик.

Метою статті є систематизація обставин, що підлягають з'ясуванню під час здійснення досудового розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи.

Виклад основного матеріалу. При систематизації обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, варто враховувати сформовані наукові підходи до такої систематизації. Приміром, В.В. Тіщенко, формуючи методику розслідування корисливо-насильницьких злочинів, пропонує виокремлювати наступні групи обставин, що підлягають з'ясуванню: 1) обставини, пов'язані з подією злочину (наявність певної події; спосіб; знаряддя та засоби, час, місце та інші умови вчинення злочину); 2) обставини, пов'язані з об'єктом злочину: предмет злочинного посягання; хто є потерпілим і цивільним позивачем; 3) обставини, пов'язані з особами, які вчинили злочин: персонографічні дані; дані, що мають кримінально-правове значення; дані, що характеризують групу осіб, яка вчинила злочин чи займалася корисливо-насильницькою діяльністю; 4) обставини, які визначають винність обвинуваченого, злочинну мету, підтверджують його корисливий мотив; 5) обставини, що належать до наслідків злочину: ступінь здійснення задуманого злочину; факт вилучення майна; наявність, ха-

ракти і тяжкість тілесних ушкоджень, що заподіяні потерпілому, або факт його смерті; характер і розмір заподіяної шкоди; доля викраденого майна на момент розкриття злочину [2, с. 30-31].

І. Вигівський, ураховуючи кримінально-правову та криміналістичну характеристику, а також обставини, що підлягають доказуванню, передбачені нормами КПК України, об'єднує обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінального провадження про захоплення заручників у чотири групи: 1) обставини, що стосуються події кримінального правопорушення; 2) персональні обставини: відомості про особу потерпілого; відомості про особу злочинця; відомості про наявність зв'язку потерпілий – злочинець – адресат вимоги щодо звільнення заручників; обставини щодо розподілу ролей між учасниками захоплення заручників у разі вчинення злочину організованою групою; відомості щодо розвитку, кола інтересів дитини у разі, якщо заручником є дитина; 3) наслідкові обставини; 4) інші обставини: обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання; обставини, що виключають кримінальну відповідальність, чи є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності; обставини, що виключають факт вчинення підозрюваною особою іншого кримінального правопорушення (до прикладу, передбаченого ст. ст. 146, 115, 349, 391 КК України) [3, с. 143-145].

Є.М. Войтович, розробляючи методику розслідування насильницького зникнення людини, пропонує серед обставини, що підлягають з'ясуванню, особливу увагу приділяти обставинам зникнення, даним про особу-зниклого [4, с. 96]. С.С. Вітвіцький, О.О. Волобуєва, М.В. Єрошкін, В.В. Котова наголошують, що у кримінальному провадженні щодо насильницьких зникнень необхідно встановити певну сукупність обставин, що входять до предмета доказування, передбачених ст. 91 КПК України, які можна розмежувати на дві великі групи: об'єктивні та суб'єктивні обставини кримінального правопорушення [5, с. 98].

Щодо розслідування використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, то С.О. Розкошинська стверджує, що доказуванню та встановленню в таких кримінальних провадженнях підлягають час вчинення; місце вчинення; винуватість обвинуваченого; мотив, мета і форма вини; вид і розмір шкоди; розмір процесуальних витрат; обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення; обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання, характеризують особу обвинуваченого, виключають кримінальну відповідальність, є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності [6, с. 5, 9-11]; А.І. До-

вгань з урахуванням типових слідчих ситуацій виокремлює наступні обставини, що підлягають встановленню під час розслідування різновиду кримінальних правопорушень: обставини вчинення злочинного діяння, факти втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, зовнішній вигляд підлітка, професійні відносини, відношення спорідненості, інші доведені факти [7, с. 87-89].

Проведений аналіз наукових підходів до систематизації обставин, що підлягають з'ясуванню під час досудового розслідування кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи взагалі й для окремих їх різновидів, показує, що найбільш доречно здійснювати групування таких обставин з урахуванням змішаного критерію, а саме – кримінального процесуального та криміналістичного. Відповідно під час здійснення досудового розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи підлягають з'ясуванню наступні групи обставин.

1. Обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення. Зокрема, під час розслідування *насильницького зникнення* варто з'ясувати, коли і де в останнє бачили особу потерпілого, до її зникнення. Також доцільно довідатися, чи не спостерігалось останнім часом підвищеної уваги до зниклої особи. Якщо вона мала місце, то з чийої сторони і з якого приводу, як виявлялася; чи були несподівані візити малознайомих людей, співробітників комунальних служб, які не викликалися, та інших установ, що обслуговують населення; чи не з'являлися особи, які розпитували про відсутнього, або намагалися отримати відомості про нього іншим шляхом і т. д. [4, с. 97]. Відповідно необхідно встановлювати як дії підозрюваного, так потерпілого, що передували або здійснювалися одночасно з насильницьким зникненням (наприклад, характер поведінки потерпілого) [5, с. 103].

Особлива увага повинна приділятися саме обставинам зникнення: часу, місцю та способам захоплення зниклої особи. Вказані діяння можуть вчинятися шляхом зав'язування очей, накидування на голову мішка чи інших предметів, зв'язування рук і ніг, висловлювання вимоги слідувати за особою злочинця, з використанням насильства чи погрози його застосування поміщення особи до транспортного засобу, поміщення до спеціально створених чи пристосованих місць утримання, тощо. При цьому як обставина, що сприяє конкретизації часу вчинення насильницького зникнення, повинен встановлюватися факт перебування підозрюваного в районі вчинення злочину в певний проміжок часу, який збігається за своїми параметрами з часом учинення злочину [5, с. 99]. Також під час учинення насильницького зникнення підвищується ризик застосування до особи катування та жорстокого поводження. Приміром, удари електричним струмом, побиття, порізи но-

жом, погрози вбивства, стрільба по кінцівках із пневматичних пістолетів, втиснення незагашених цигарок у шкіру, утоплення, удушення та інсценування страти. Деяких жертв також позбавляли їжі, води та можливості користуватися туалетом. Крім того, мали місце випадки сексуального насильства щодо жертв, наприклад, примусове оголення, погрози зґвалтуванням і пропускання електричного струму через геніталії [8].

Розслідуючи незаконне зникнення, важливо встановити, коли, кому і з яких джерел стало відомо про зникнення особи; скільки пройшло часу з моменту зникнення особи й отримання відомостей про її ймовірне місцеперебування; як відреагували представники влади, в тому числі іноземної, на запити про факт арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, та долю зниклої особи.

Під час досудового розслідування *захоплення заручників* потрібно з'ясувати час, місце та способи захоплення та/чи тримання особи як заручника; способи висловлення злочинцем вимоги з метою звільнення заручників та її зміст; факт і форми застосування насильства чи погрози його застосування; засоби та знаряддя, які використовувалися для захоплення та/чи подальшого утримання заручників; наслідки злочину. Особливу увагу слід приділити способу встановлення безпосереднього контролю над потерпілим, обмеження вільного руху, пересування чи поведінки захопленої особи. Також однією з відмінних ознак об'єктивної сторони досліджуваного складу кримінального правопорушення є висунення вимоги, яку потрібно виконати як умову звільнення заручника. Тому обов'язковому з'ясуванню підлягають обставини про момент і способи висунення особою злочинця вимоги, адресата та зміст такої вимоги, факту внесення змін до проголошеної вимоги та демонстрації «серйозності» своїх намірів як чинника для пришвидшення її виконання, тощо.

Здійснюючи досудове розслідування *використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом*, з'ясуванню підлягають час, місце та періодичність учинення вказаного правопорушення; способи залучення малолітньої дитини до жебракування; умови, за і на яких малолітній займався жебрацтвом. Зокрема, повинна бути з'ясована частота й характер зустрічей дорослого і малолітнього, місця цих зустрічей, характер їх розмов, наявність випадків пригосання малолітнього спиртними напоями, наркотичними засобами. Зміст бесід дорослого з малолітнім перед вчиненням злочину має значення для визначення глибини шкідливого впливу, здійсненого дорослою особою на психіку малолітнього. Важливе значення для розслідування даного кримінального правопорушення має встановлення наявності й характеру підготовчих дій дорослого, спрямованих на використання малолітнього для заняття жебрацтвом [9, с. 189].

2. Обставини, що характеризують особу правопорушника. Під час досудового розслідування *насильницького зникнення* важливо пам'ятати, що цей злочин насамперед заснований на фальсифікації або відсутності інформації про долю або місцезнаходження жертви. Тому особи, які вчинили такий злочин, причетні до вчинення або обізнані про його вчинення, найчастіше користуються розгубленістю родичів жертви, викликану зникненням людини. Тому сторона обвинувачення повинна довести, що виконавець насильницького зникнення знав або повинен був знати, що аналогічні дії супроводжуються відмовою визнати цей факт і тим більше надати інформацію про долю та місцезнаходження жертви; виконавець діяв навмисно, позбавляючи жертву на тривалий час законного захисту. З цією ціллю варто встановити та доказати мотив і мету названого різновиду кримінальних правопорушень [5, с. 114–116].

Під час досудового розслідування *захоплення заручників* підлягають встановленню наступні обставини стосовно особи злочинця: дані, що індивідуалізують злочинця; чи є особа осудною; психічне ставлення особи до вчиненого нею кримінального правопорушення; коли і у зв'язку із чим у неї виник умисел на вчинення кримінального правопорушення; які мотиви скоєння злочину; що саме йому відомо про потерпілого; наслідки та форма вини стосовно їх настання; чи перебувала особа в момент скоєння злочину в стані алкогольного або іншого сп'яніння; чи не вчиняла раніше особа злочинів, якщо так, то які саме; наявність судимості за їх вчинення та ступінь покарання; якщо злочин вчинено групою, то який ступінь участі кожного зі співучасників; чи була узгодженість у їхніх діях; чи стійка ця група; чи не вчиняли вони раніше аналогічні або інші злочини, якщо так, то які саме; наявність та походження зброї; місце та умови утримання заручників; відомості щодо переговорів зі звільнення заручників [3, с. 144]. Також обов'язково потрібно з'ясувати особисті дані потерпілого та злочинця, наявність і характер взаємовідносин між ними, оскільки це необхідно для формування тактики ведення переговорів щодо звільнення заручників, а в подальшому спеціальної операції з їх звільнення [3, с. 144].

При розслідуванні *використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом* особливу увагу слід приділяти наявності між правопорушником і потерпілою особою зв'язку спорідненості, тобто чи є вони батьками або особами, які їх замінюють, чи є сторонніми особами. Крім того, поряд із наявністю та ступенем спорідненості між правопорушником і жертвою, варто з'ясувати, чи виконують вказані особи належним чином свої обов'язки щодо утримання, виховання, піклування та розвитку дитини.

3. Обставини, що характеризують особу потерпілого. Зокрема, під час досудового розслідування *насильницького зникнення* потрібно з'ясувати «дані про особу-зниклого та її прикмети, стосунки з оточуючими, стану перед зникненням. При цьому встановлюються питання, що стосуються комунікативних якостей передбачуваної жертви: товариськості, замкнутості, здатності швидко зав'язувати знайомства, звичайне коло спілкування, наявність або відсутність близьких друзів, приятелів, схильність до проведення часу з випадковими людьми і т. д. Рекомендується також установлювати наскільки акуратною, педантичною є передбачувана жертва, чи могла вона без попередження не з'явитися до місця призначеної зустрічі, на роботу, додому; чи бували раніше такі випадки, як пояснював зниклий свою відсутність і т. д. Далі доцільно перейти до звичайного розпорядку дня, а потім до планів, намірів особи, яка розшукується, висловлених нею безпосередньо перед зникненням. З'ясовується, куди повинна була піти зникла особа, після того як її бачили востаннє; чи повідомляла вона осіб, які її очікували, про те, що не з'явиться; чи не повідомляла про зміну планів; чи не виявляла якої-небудь заклопотаності, поспішності; які документи, речі, одяг зникли разом із нею або залишилися вдома, що є неможливим при добровільному її від'їзді тощо. Крім цих питань потрібно з'ясувати, чи не було в особи, яку розшукують, суперників, конкурентів у запланованих на найближчий час особистих або ділових заходах; чи не були пов'язані заплановані ним дії із заподіянням шкоди репутації, бізнесу, особистих інтересів інших суб'єктів; чи не виступала жертва як вільне або мимовільне викриття чийось непорядних вчинків; чи не вступала названа людина у які-небудь конфлікти, а якщо так, то з ким, і з якого приводу; чи не висловлювалися попередження і погрози відносно особи, яка зникла, у чому вони виражалися і ким виконувалися; чи не відбувалося з цією особою незвичайних подій (зовні безпричинних пошкоджень особистих речей, автотранспорту, нещасних випадків, пов'язаних із псуванням нерухомості, можливістю заподіяння шкоди життю або здоров'ю); після яких дій потерпілого мали місце названі події, де вони відбувалися, хто про них знав і т. д.» [4, с. 96-97].

До обставин, що підлягають з'ясуванню щодо потерпілого під час досудового розслідування *захоплення заручників*, належать: стать, вік, характер праці, матеріальний стан, поведінка в побуті, місце проживання; чи могла потерпіла особа розуміти характер і значення вчинених щодо неї дій; якщо ні, то через які причини; чи могла потерпіла особа чинити опір захоплювачеві; за яких обставин потерпіла особа виявилася на місці злочину і з ким; чи відомий їй злочинець, звідки; якщо так, то в яких відносинах вони перебували до скоєння

злочину; якою була поведінка потерпілої особи до скоєння злочину; якими були дії злочинця в ході захоплення; де переховував злочинець потерпілого та як повадився під час цього; як повадився злочинець із заручником (якою була його поведінка, що говорив, чи давав їжу, воду, речі першої необхідності тощо); кому та які вимоги висував для звільнення та чи були вони задоволені; яким чином відбувалося звільнення [3, с. 144].

У випадку *використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом*, потрібно з'ясувати обставини про її стан здоров'я та загальний розвиток, умови життя та виховання.

4. Інші обставини представлені обставинами, які: впливають на прийняття процесуальних рішень і вибір засобів доказування; пом'якшують та/чи обтяжують покарання; виключають кримінальну відповідальність; визначають вид і розмір завданої кримінальним правопорушенням шкоди; т. п.

Висновки. Отже, з метою правильного визначення напрямів розслідування, а також збирання доказової інформації як про обставини вчинення резонансних кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи, так і про обставини, що мають важливе значення для кримінального провадження в структурі відповідної криміналістичної методики виокремлено обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування окреслених протиправних діянь. При цьому систематизація обставин, що підлягають з'ясуванню під час досудового розслідування таких резонансних кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи як насильницьке зникнення, захоплення заручників та використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, повинна здійснюватися передусім з урахуванням усталених наукових підходів до цього питання, кримінально-правової характеристики названих правопорушень, закономірностей їх учинення та слідоутворення, а також елементів предмета доказування, визначених КПК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пчеліна О.В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, і їхнє місце у структурі окремої криміналістичної методики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 2 (31). С. 187-190. DOI [https://doi.org/10.32837/ruuv.v0i2\(31\).590](https://doi.org/10.32837/ruuv.v0i2(31).590).
2. Тіщенко В.В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: автореф. дис. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. Х., 2003. 51 с.
3. Вигівський І. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування захоплення заручників. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 3 (31). Vol. 1.

- С. 141–146. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.1.24>.
4. Войтович Є.М. Методика розслідування насильницького зникнення людини: дис. ... доктора філософії: 081. Київ, 2021. 276 с.
 5. Вітвіцький С.С., Волобуєва О.О., Єрошкін М.В., Котова В.В. Особливості доказування у кримінальних провадженнях про насильницьке зникнення: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2022. 214 с.
 6. Розкошинська С.О. Доказування при розслідуванні використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Львів, 2015. 22 с.
 7. Довгань А.І. Методика розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2019. 212 с.
 8. Насильницькі зникнення в Автономній Республіці Крим і місті Севастополі (Україна), тимчасово окупованих Російською Федерацією: інформаційна довідка від 31.03.2021. *Організація Об'єднаних Націй Україна*. URL: <https://ukraine.un.org/uk/123652-насильницькі-зникнення-в-автономній-республіці-крим-і-місті-севастополі-україна-тимчасово>.
 9. Пришляк С.О. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Науково-інформаційний вісник. Право*. 2013. № 8. С. 187–194.